

INTELEKTUÁLOVÉ NA CESTĚ DO UTOPIE

Šimová, Kateřina – Kolenovská, Daniela – Drápala, Milan (eds.). *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017, 872 s.

Anna Ivanova
Univerzita Karlova
anna.iv@centrum.cz

Už z názvu knihy, a především z podtitulu, je zřejmé, čemu se publikace věnuje: reflexím československých intelektuálů poté, co navštívili sovětské Rusko v meziválečném období. Většinu jejich vzpomínek, cestopisů, článků, veršů lze interpretovat, jak poznamenala jedna z autorek knihy Kateřina Šimová, pomocí kánonu utopického žánru. Utopie, jak známo, je v širším kontextu vždy asociována s něčím ideálním, a zároveň nereálným, neurčitým, nedosažitelným. Pro některé evropské intelektuály se však tím rájem na Zemi, ideálním místem, kde lidstvo vstoupilo do své nové vývojové fáze, stal Sovětský svaz.

Zde je potřeba se zastavit a přesněji vymezit, koho označují autoři této antologie přívlastkem „*intelektuál*“: byli to lidé nazývaní „svědomím společnosti“, veřejní intelektuálové, osobnosti, které zpravidla měly vysoké renomé v určité oblasti — publicisté, literáti, divadelníci. Právě k takovým osobnostem patřili ti, jejichž jména vidíme v obsahu knihy: I. Olbracht, M. Majerová, B. Mathesius, E. E. Kisch, J. Polívka, Z. Nejedlý, V. Vančura, V. Tille, J. Fučík, A. Hoffmeister, F. Peroutka, M. Pujmanová, V. Nezval, A. L. Bem, J. Weil, J. Čapek a mnozí další.

Proč je vlastně důležité specifikovat, kdo široké československé veřejnosti poskytoval informaci o dění v Sovětském svazu? Vidím pro to přinejmenším dva důvody. Zaprvé, zatímco v samotném Rusku intelektuálové byli považováni za nepřilíš důvěryhodnou „maloburžoazní inteligenci“, na Západě hledala sovětská diplomacie podporu právě u této společenské vrstvy. Sovětský svaz potřeboval vzdělance schopné šířit a propagovat komunistickou ideologii ve světě, nebo alespoň sympatizanty, kteří by přinášeli evropské veřejnosti na západ od hranic SSSR zprávy o životě v prvním socialistickém státě, kdo by přesvědčivě popisoval úspěchy prvních pětiletok, boj s negramotností, rozkvět avantgardního umění, rovnoprávnost, změny v postavení žen, zkrátka vše, co by pozvedlo reputaci bolševiků na mezinárodní scéně.

Dalším důležitým specifickým intelektuálů (jež v plné míře využily sovětské orgány) je jejich obecně známý radikalismus, zvýšená kritičnost vůči moci, nespravedlivému uspořádání světa, tlhnutí spíše k levicovým myšlenkovým proudům. Zároveň disponují všeobecnou důvěrou a často mají vliv na formování společenského mínění. A co víc, samotný onen intelektuál slibuje publiku říkat jen pravdu, nic než pravdu. „Jel jsem do Ruska s plným vědomím odpovědnosti a rozhodnut, že o Rusku nepro- nesu jediného nepravdivého nebo lehkomyšlného slova, ať tam naleznu poměry jakékoli,“ sliboval Ivan Olbracht. „Díval jsem se dobře. Chodil jsem všude s očima otevřenýma. Viděl jsem úspěchy. I nedostatky,“ psal Julius Fučík a ujišťoval své sovětské

soudruhy: „Ani já nechci nic víc než přinést pohled na vaše dílo před oči lidí, s nimiž žiji v jednom područí. Přesný, dobrý, poctivý pohled.“ Marie Majerová se zavazovala: „Chci psát jen o tom, co jsem viděla.“

Jedno z prvních údajně objektivních svědectví v antologii přináší Ivan Olbracht, který navštívil Moskvu v roce 1920. Popisuje ji takto: „Ulice je plna lidí. Ne hladem zmučených mátoch, ale zdravě vyhlížejících soudruhů a soudružek. [...] Všichni soudruzi na moskevské ulici jsou dobře oděni. Lidí v hadrech a se rty zmodralými zimou není. Některé ženy jsou ustrojeny s jemným vkusem, v čapkách a kožešinách [...]“. Čtenář zřejmě očekává i popis „nedostatku“. Tady jej máte: „Před chrámovými vraty sedí... žebrák. Žebrák?! Je zcela slušně oděn, ale přece??“ Nelze se vyhnout otázce: jaký přesně Sovětský svaz navštívil Ivan Olbracht? Z jaké reality přicestoval sám spisovatel, jestliže ho udivuje existence žebráků na ulicích země zmítané občanskou válkou?

Podobný údiv zaznívá i ve vzpomínkách jiných autorů. Kupříkladu Julius Fučík je přímo fascinován návštěvou Lefortovské věznice v Moskvě. Jeho přehnaný patos zcela koresponduje s utopickým žánrem. Musím uvést malý úryvek. Všimněte si, s jakou něžností Fučík mluví o mistru popravčím, „jehož se nikdo z odsouzců neděsil a který byl milován“: „Učitel, to bylo jeho pravé povolání. Učitel nebo, chcete-li, lékař, v jehož rukou nehrozilo hrubé ostří sekyry, ale nejjemnější operační nožičky, jimiž vyřezával z mozků a srdcí svých pacientů každý nebezpečný nádor“.

Mohli bychom si pomyslet: co jiného lze očekávat od komunisty než chvalozpěv na komunistický režim. V antologii ale rovněž najdeme příklady nestranného, a tedy snad i nestranného pohledu na sovětské dění. Takovým příkladem může být ukázka z příspěvku Jana Wericha, který se zúčastnil moskevského divadelního festivalu v roce 1935. V meziválečném období sice patřil k sympatizantům komunistického hnutí, nicméně po celý život zůstával mimo stranické zařazení. Jeho levicové smýšlení (a také problémy s vlastním divadlem, které musel řešit právě v onu dobu) se projevilo zejména v tom, jak zkrlesně chápal poměry v sovětském divadelnictví. Podle něj je ruským hercům a režisérům poskytnuta tvůrčí autonomie, „reper-toární otázky jsou projednávány kolektivně na schůzích všech pracovníků [...] Není tu ani systém „hvězd“, ani protekcionářství: divadlo je skutečně kolektivním dílem.“ Umělci, podle Wericha, neznají tlak ani ekonomický, ani konkurenční, ani politický. A co proslulá sovětská cenzura? Hotový aparát slídilů a donašečů? Ti zůstali, jak bylo jejich dobrým zvykem, v zákulisí, čímž Werichově pozornosti unikli.

Je na místě poděkovat tvůrcům *Cest do utopie* za velice kreativní uspořádání jednotlivých textů. Řazení je totiž nejen chronologické, ale i tematické, jak je ostatně uvedeno v úvodu k antologii: „Konkrétní texty byly [...] vybírány tak, aby podaly co nejplastičtější a nejpestřejší obraz o tom, jak meziváleční cestovatelé z řad československých levicových umělců a intelektuálů do sovětského Ruska jezdili, co měli možnost vidět, s kým mohli mluvit a jak své cesty prožívali a refletovali.“ Podstatné jsou také údaje o typu cest: zda šlo o členství v oficiální delegaci, pobyt spjatý s profesním uplatněním, cestu soukromého charakteru či zájezd zajišťovaný sovětskou cestovní kanceláří Inturist. Aby se čtenář zcela neutopil ve chvalozpěvech, mýtech a smyšlenkách, jednotlivé příspěvky jsou doplněny ideově protikladnými názory, které komentují, korigují a vrací naše, snad až příliš zasněné, cestovatele na zem. Například po článkách Ivana Olbrachta *Obrazy ze soudobého Ruska* a představitele KSČ Bohumíra

Šmerala *Pravda o sovětovém Rusku* následuje *Skutečná pravda o sovětském Rusku* od sociálnědemokratického politika Jaromíra Nečase, který navštívil SSSR ve stejném roce – 1920, viděl tam však něco zcela jiného než výše zmínění pánové. Obdobně jako Olbracht zahlédl Nečas elegantně oblečené dámy, avšak v noci na temných bulvárech: „Těžké životní poměry dohánějí k prostituci i ženy, které by se jí jinak stěží oddávaly. Kdyby byl Olbracht vyšel někdy ze začarovaného komunistického kruhu v Druhém domě sovětu a šel se několikrát podívat v noci na bulváry moskevské, mohl vidět na vlastní oči celou tu velkou hmotnou a mravní bídu.“

Jak je vidět z předchozího úryvku, Nečas se dotýká jednoho velice důležitého problému: lze se vůbec spoléhat na svědectví cizinců, kteří zavítali do SSSR v době dominantního postavení komunistické strany? Může vůbec jít o nějakou objektivitu, když každý krok návštěvníků byl pečlivě sledován a korigován? Antologie *Cesty do utopie* předkládá k zamyšlení i další stále aktuální otázky: odpovědnost intelektuálních elit za své činy, zájem intelektuálů z demokratických států o totalitní zemi a možné příčiny tohoto zájmu, potenciální nebezpečí jakéhokoliv druhu vztahu, který by si cestovatelé mohli vybudovat s autoritativním režimem.

Publikace čtenáři umožňuje seznámit se nejen se souborem textů různých tematických a ideových směrů, ale také nabízí komentáře a vysvětlivky k textům, slovník užitých ruských výrazů, seznam toponym Moskvy a Petrohradu, zajímavý obrazový materiál (fotografie a výstřižky z dobových periodik), bibliografické údaje o jednotlivých autorech v podobě někdy snad až příliš podrobných medailonků. Aby toho nebylo málo, čtenáři je dále nabídnuta možnost „následovat kroky meziválečných cestovatelů po sovětské půdě a nahlédnout sovětské Rusko takové, jaké během svých návštěv viděli...“ Tato procházka začíná básní Vítězslava Nezvala, která nese symbolický název „Vyzvání na cestu“, a dále šipka čtenáři ukazuje stránku, kam by měl dále „putovat“. Přiznám se, ač nerada, že jsem se s touto bezpochyby nápaditou hrou editorů antologie nesžila, neboť přeskakovat kupříkladu ze strany 91 na stranu 545 se pro mě ukázalo být poněkud nepraktické.

Konečně bych ráda přešla k výhradě, kterou bohužel mám k editorům této jinak výjimečné antologie. Knihu otevírají dvě studie editorek — Daniely Kolenovské a Kateřiny Šimové. Oba texty by měly čtenáře seznámit s problematikou, které se kniha bude věnovat. Skutečně tak činí, ovšem v takové míře, že se více podobají samostatným monografiím než úvodu. Chci podotknout, že k obsahu samotných těchto studií nemám žádných námitek, a dokonce si myslím, že by si zasloužily vydat samostatně. Jako součást knihy působí do jisté míry dojmem vetřelců: v řadě ohledů se totiž opakují a jsou zbytečně podrobné.

Za nadbytečné považuji i informace o západních intelektuálech, především pak způsob jejich podání, jedná se o snůšku faktografických údajů — kniha je přeci jen věnována českým činitelům, a československé vztahy se Sovětským svazem pak v určitých ohledech zrcadlí ten celoevropský. Rovněž i závěr (od K. Šimové) je zatížen zbytečným opakováním některých uváděných faktů. Takovým příkladem je třeba skutečnost, že Werich o svém moskevském pobytu referoval v sále Městské knihovny v Praze, o tomto faktu se dozvídáme ne jednou, ale pro jistotu třikrát, navíc prakticky totožnými slovy: „Text byl původně prezentován autorem 16. října 1935 v sále Městské knihovny v Praze,“ „O svém moskevském pobytu referoval Werich 16. října 1935 v přeplněném sále pražské městské knihovny,“ „O svém tamním pobytu referoval 16. října

v sále Městské knihovny v Praze.“ Werich byl mj. herec, což každý český čtenář, jak předpokládáme, dobře ví, autoři antologie ovšem i tento údaj zmiňují několikrát. Nakolik to můžeme v rámci medailonku o osobnosti považovat za oprávněné, ve jmenovém rejstříku se jedná o informaci naprosto zbytečnou.

Uvádět další drobné nedostatky tohoto druhu by bylo zbytečné a hnidopišské. Celkově je nutné publikaci *Cesty do utopie*, jejíž problematika do dnešních dnů zůstává nadmíru aktuální, považovat za nesmírně zdařilou.

